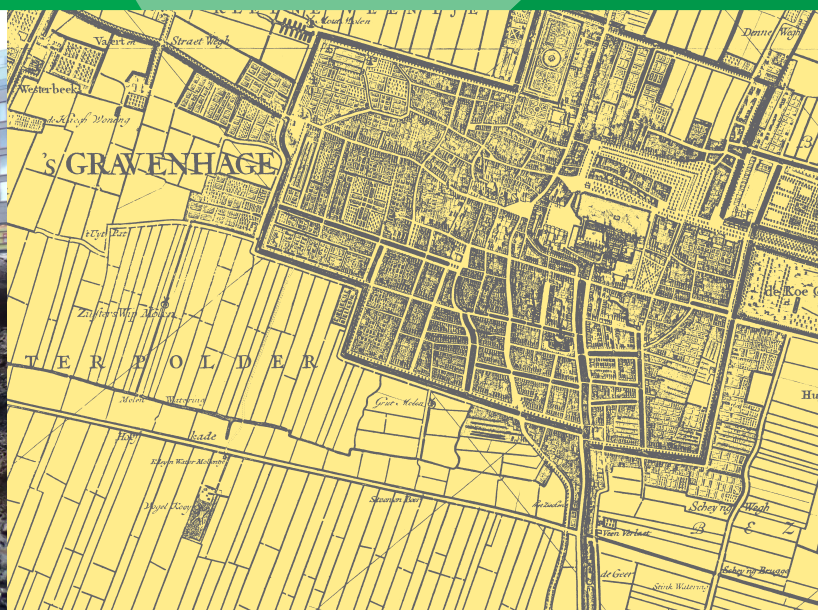

Den Haag

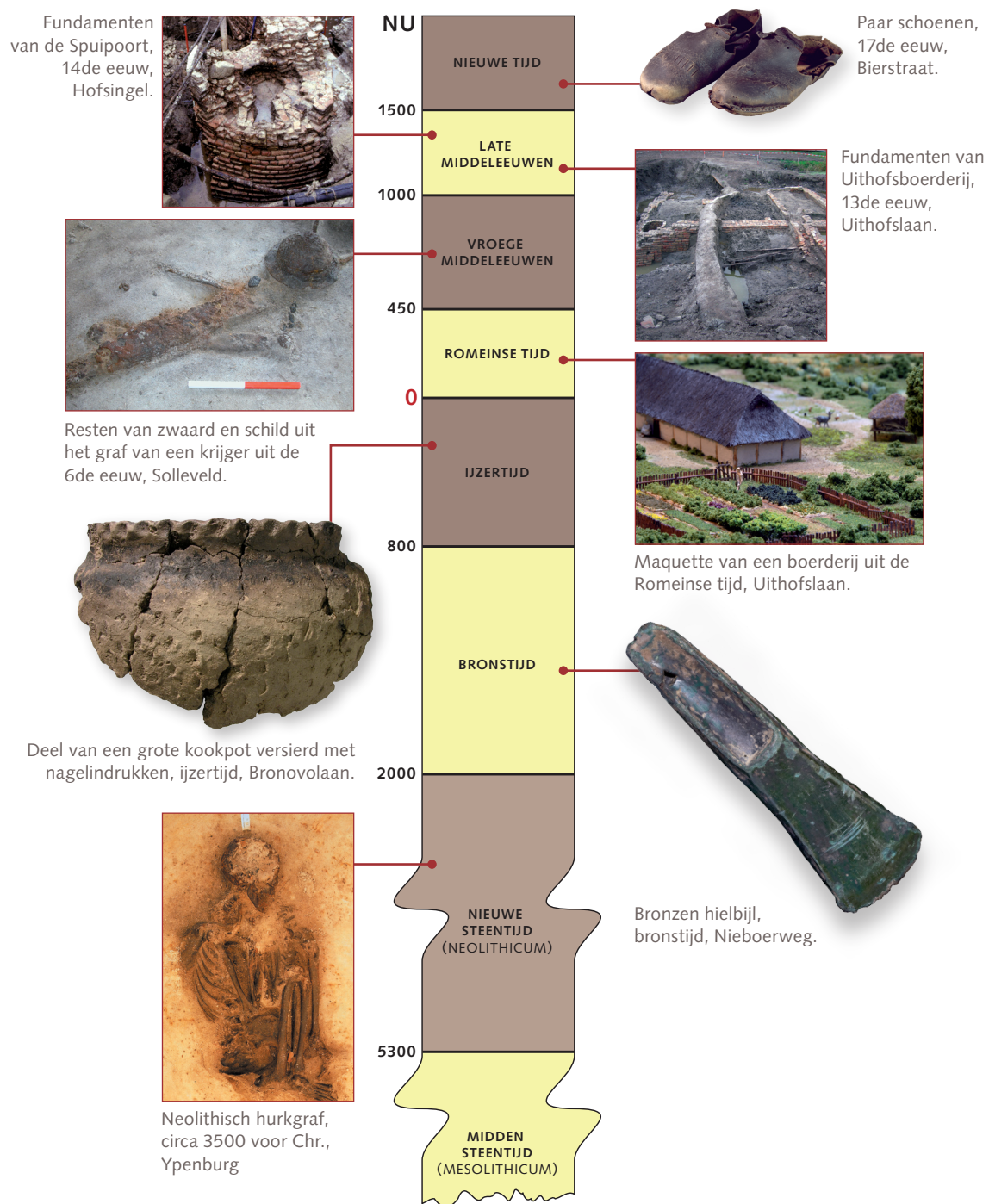
Rotterdamsebaan-Molenwei, gemeente Den Haag

Aanleg boezemwater
Bureauonderzoek archeologische waarde

Haagse Archeologische Rapportage 1702

Afdeling Archeologie & Natuur- en Milieueducatie Dienst Stadsbeheer 2017

colofon

Onderzoek: Rotterdamsebaan – Molenwei, gemeente Den Haag.

Aanleg boezemwater

Bureauonderzoek archeologische waarde

Auteur: A.O.J. Meering

Uitgave: Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer
gemeente Den Haag

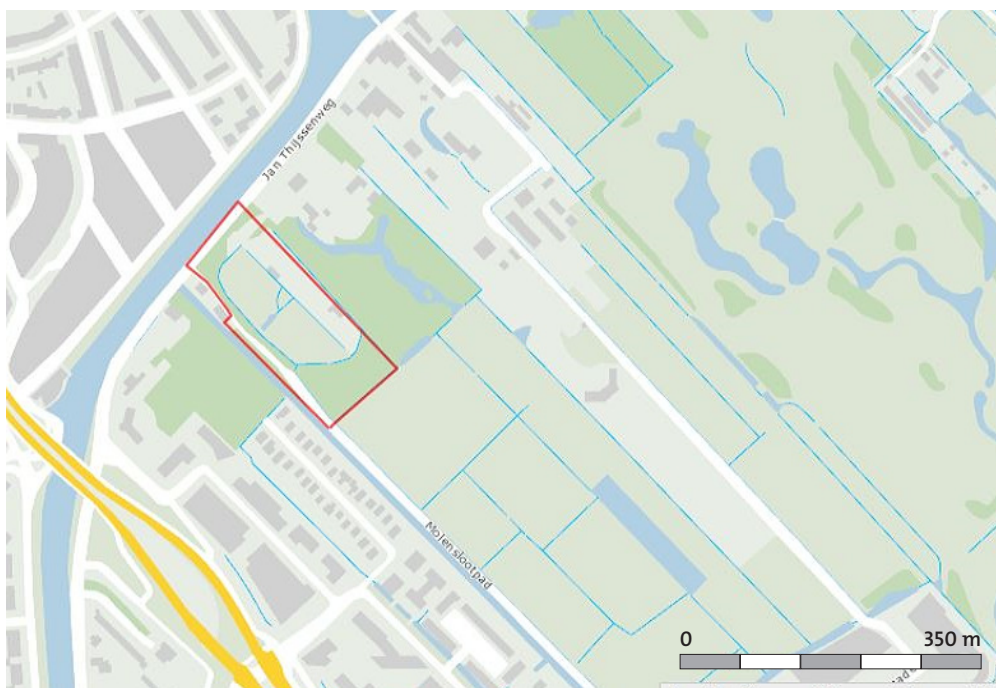
Haagse Archeologische Rapportage nummer 1702

Den Haag, 2017

ISBN: 978-94-6067-224-8

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens en samenvatting	5
1 Inleiding	6
2 Bureauonderzoek	9
2.1 Geologie	9
Algemeen	9
Plangebied	11
2.2 Archeologie en vroege geschiedenis	11
2.2.1 Inleiding	11
2.2.2 Prehistorie en Romeinse tijd	11
2.2.3 Middeleeuwen en nieuwe tijd	13
2.3 Recente gebruiksgeschiedenis	15
Inleiding	15
2.4 De huidige en toekomstige situatie	20
2.5 De gespecificeerde archeologische verwachting	20
Neolithicum	20
Bronstijd en ijzertijd	20
Romeinse tijd en vroege middeleeuwen	21
4 Conclusie en advies	22
Literatuur	23
Historische kaarten	23
Verantwoording afbeeldingen	23
Bijlage 1: Tabel perioden en laagindeling	25

Afb. 1 Plangebied, onderzoeksgebied en situering in Den Haag.
Gemeente Den Haag.

Administratieve gegevens en samenvatting

Administratieve gegevens	
Projectcode	RBL16h
Gemeente	Den Haag
Toponiem	Rotterdamsebaan, Molenwei
OM-nummer	4028984100
Kaartblad	30G
Coördinaten	83484-452263; 83565-452354; 83765-452141; 83687-452068
Kadastrale aanduiding	GVH-sectie BK-nummers 1228, 2274, 726; GVH40-sectie AZ-nummers 20, 21
Oppervlakte plangebied	Circa 0,5 hectare
NAP-hoogten	Circa 0,6 tot 0,8 m - NAP
Grondwaterpeil of -trap	Circa 1,5 m - NAP
Opdrachtgever	Projectorganisatie Rotterdamsebaan
Uitvoerder	Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag
Bevoegd gezag	B&W Gemeente Den Haag
Datum rapportage	Januari 2017
Autorisatie	E.E.B. Bulten
Beheer en plaats documentatie/vondsten	Afdeling Archeologie en Omgevingseducatie Dienst Stadsbeheer, Gemeente Den Haag, Spui 70 Den Haag

In het kader van de aanleg het Molenvlietpark zal door het perceel dat bekend staat als de Molenwei een boezemwater worden gegraven in de richting van de Vliet. Bij deze werkzaamheden kunnen bodemverstoringen optreden waarbij mogelijk archeologische waarden worden bedreigd. De afdeling Archeologie heeft een bureauonderzoek uitgevoerd om de archeologische consequenties van het project in kaart te brengen. De conclusie van het bureauonderzoek is dat het plangebied een archeologische verwachting heeft voor de perioden laat neolithicum, ijzertijd, Romeinse tijd en van de late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Vanwege deze archeologische verwachting wordt geadviseerd een proefsleuvenonderzoek in het tracé van het aan te leggen boezemwater uit te voeren om de mogelijk in het plangebied verwachte vindplaatsen te localiseren en te waarderen. Wanneer mocht blijken dat sprake is van (een) behoudenswaardige vindplaats(en), kan het bevoegd gezag besluiten dat het proefsleuvenonderzoek moet worden gevolgd door een definitief onderzoek (opgraving), om de vindplaats(en) te documenteren en ex situ veilig te stellen.

1 Inleiding

In het kader van de aanleg van de Rotterdamsebaan, ontwikkelt de gemeente Den Haag het gebied rond de tunnelingang, tussen de snelweg A4 en de Vliet. Hier zal het Molenvlietpark worden aangelegd. Als onderdeel van de voorgenomen parkinrichting wordt een boezemwater gegraven dat aansluit op de Vliet. Het tracé van deze waterloop doorkruist een nog niet eerder archeologisch onderzocht terrein dat historisch bekend staat als de Molenwei en ooit deel uitmaakte van het naastgelegen landgoed Vredenoord.

Om het aspect archeologie goed in kaart te brengen, heeft de combinatie Rotterdamsebaan opdracht gegeven een bureauonderzoek uit te voeren. Hierbij worden alle gegevens met betrekking tot verwachting, bekende archeologische gegevens, bodemopbouw en verstoringen overzichtelijk bij elkaar gebracht. Op basis van deze gegevens wordt een gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied opgesteld en een advies uitgebracht, waarin wordt aangegeven of de geplande ontwikkelingen een bedreiging vormen voor de mogelijk aanwezige archeologische resten in het plangebied.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform de eisen van de vigerende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.0.

Voor het bureauonderzoek zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

- Archief van de afdeling Archeologie, gemeente Den Haag;
- De Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk¹;
- Historische kaarten van Den Haag en Rijswijk;
- Het Archief Delft;
- De beeldbank van museum Rijswijk.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd in januari 2017.

Juridische achtergrond

De gemeente Den Haag heeft de taak om bij de vaststelling van bestemmingsplannen rekening te houden met aanwezige en te verwachten archeologische waarden (Monumentenwet, artikel 38a). Voor het gehele grondgebied van Den Haag heeft de afdeling Archeologie daartoe een Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart (AWVK) opgesteld.² Hierop staat aangegeven waar archeologie wel en niet aan de orde is. De zones waar archeologie aanwezig is of wordt verwacht, zijn overgenomen in het paraplubestemmingsplan Archeologie (en een aantal eerder vastgestelde individuele bestemmingsplannen) als dubbelbestemming Waarde-Archeologie 1 of 2. Bij deze dubbelbestemming geldt een vrijstellingsregime. In gebieden met een Waarde-Archeologie 2 geldt een vrijstelling voor bodemingrepen tot 50 m² of ondieper dan 50 cm – mv, in gebieden met een Waarde-Archeologie 1 geldt geen oppervlaktevrijstelling.³

In dit plangebied is het bestemmingsplan Molenvlietpark van kracht en geldt een dubbelbestemming Waarde-Archeologie 2. Aan de dubbelbestemming zijn bouwregels en een aanlegvergunningstelsel gekoppeld. In het kader van de vergunningprocedure maakt het bevoegd gezag de afweging of er voorwaarden moeten worden verbonden aan de vergunning. Om deze afweging mogelijk te maken moet bij de vergunningaanvraag een rapport worden overlegd “waarin de archeologische waarde van het plangebied in voldoende mate is vastgesteld” (Erfgoedwet 2016). De AWVK biedt in dit opzicht slechts een eerste indicatie en moet altijd op niveau van het project

¹ Vos e.a. 2007.

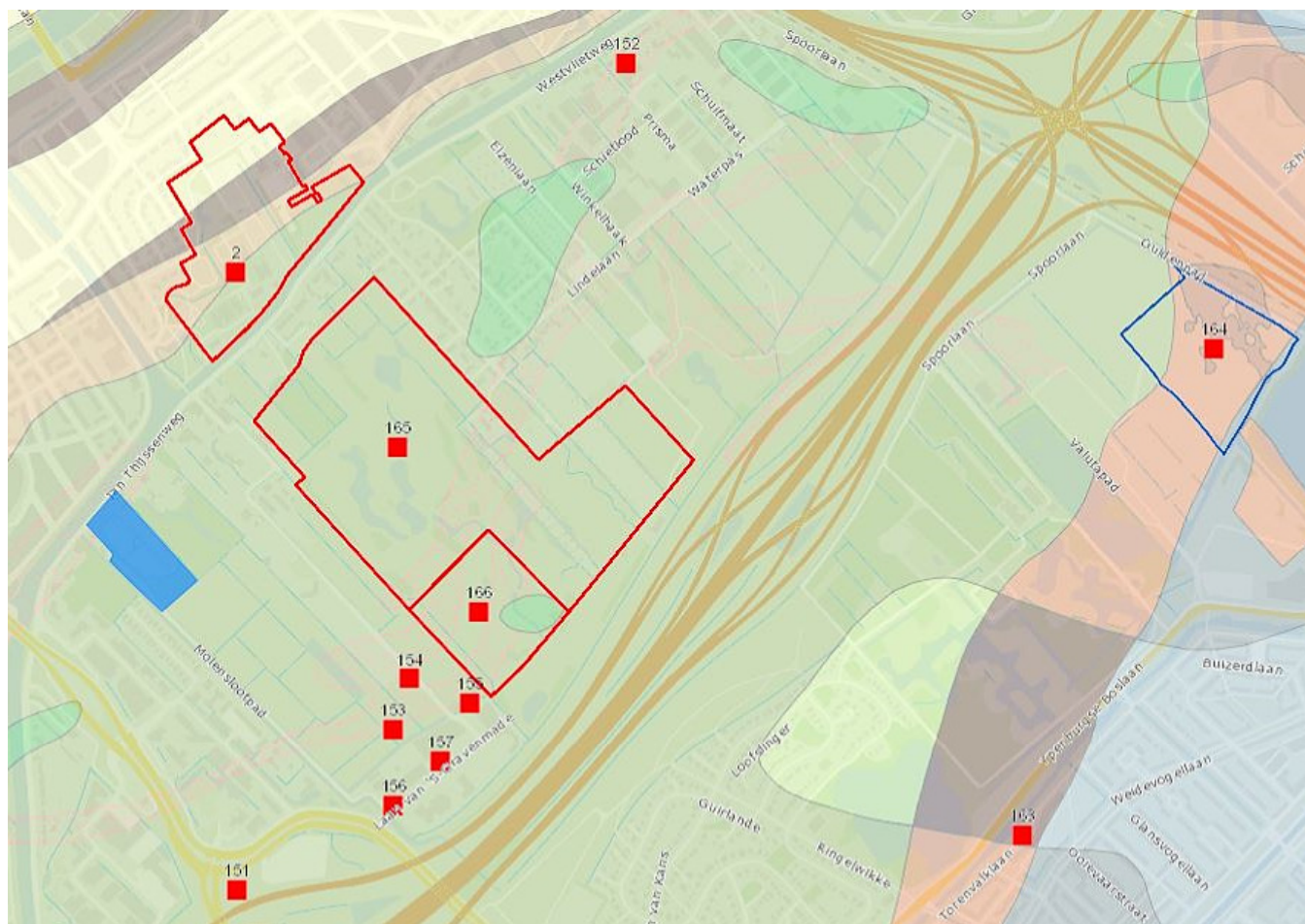
² Alkemade 2011.

³ Met uitzondering van het Statenkwartier waar een vrijstellingsgrens van 15 m² geldt.

aangescherpt worden. Daarbij wordt de archeologische waarde van het plangebied nader in beeld gebracht en wordt vastgesteld in hoeverre de werkzaamheden waarvoor de vergunning wordt aangevraagd eventuele archeologische resten bedreigen. Dit vooronderzoek is in meerdere fasen opgedeeld en kan na elke fase beëindigd worden als voldoende duidelijk is of er archeologische waarden dreigen te worden verstoord. Dit rapport is de verslaglegging van de fase bureauonderzoek.

Het rapport is als volgt ingedeeld:

Eerst worden de geologie en de bekende en verwachte archeologische waarden besproken in combinatie met de bekende historische ontwikkelingen en de mogelijke verstoringen die sinds 1800 hebben plaatsgevonden. Op basis van deze gegevens is een gespecificeerde archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied opgesteld. Het rapport wordt afgesloten met een conclusie en advies.

- Plangebied
- Getijdengeul diep in oudere afzettingen ingesneden (Gantellaag)
- Gantellaag op Laag van Rijswijk of Laagpakket van Wormer ("Gantel vroeg")
- Gantellaag op Hollandveen op Laagpakket van Wormer
- Gantellaag op Hollandveen op Laag van Voorburg
- Gantellaag op Laag van Voorburg
- Ondiep ingesneden getijdengeul, conform Vos e.a. 2007

Afb. 2 Uitsnede uit de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk met plangebied en in de tekst genoemde vindplaats. *Gemeente Den Haag.*

2 Bureauonderzoek

2.1 Geologie

Algemeen

In de Haagse regio komen drie fysisch-geografische regio's bij elkaar. In het uiterste oosten wordt het landschap gedomineerd door het veengebied. In het westen door het duingebied met strandwallen en strandvlaktes, terwijl het zuiden van de regio deel uitmaakt van het zuidwestelijke kleigebied.⁴ Een kenmerk van bovengenoemde regio's is dat ze onder invloed van de stijgende zeespiegel hun huidige vorm en uiterlijk hebben gekregen.

Rond 4000 v. Chr. bereikte de zee in dit gebied haar grootste uitbreiding. De kustlijn liep ter hoogte van de lijn Rijswijk-Voorburg-Leidschendam-Voorschoten en werd gemarkeerd door een strandwal, de oudste in de Haagse regio. Deze strandwal loopt in zuidwestelijke richting door tot in het huidige Wateringse Veld. Als een strandwal hoog genoeg was geworden, kwam duinvorming op gang, de zogenaamde Oude Duinen of Laag van Voorburg.⁵

In een periode van ongeveer 2000 jaar verlegde de kustlijn zich door de vorming van nieuwe strandwallen de kustlijn naar het westen toe. Dat gebeurde gefaseerd, waardoor tussen de strandwallen lagere gebieden aanwezig bleven, de strandvlaktes. De zee had nog wel toegang tot de lager gelegen strandvlaktes direct ten zuiden van de strandwal van Den Haag, zoals de kleiige sedimenten die we daar aantreffen bewijzen (Laagpakket van Wormer).

Omstreeks 2000 v. Chr. waren alle strandwallen gevormd en was het achterland grotendeels afgesloten van de zee. Dit leidde tot een stagnatie in de afwatering, waardoor grote moerassen ontstonden. In deze moerassen werd veen gevormd; het zogenaamde Hollandveen. In de loop van het eerste millennium v. Chr. was uiteindelijk het hele gebied bedekt met veen, afgezien van de hoogste delen van de strandwallen. Plaatselijk was dit pakket zelfs enkele meters dik.

Rond 1000 v. Chr. vond een enorme inbraak van de zee plaats waardoor een getijdengebied ontstond in de zuidelijke regio. De grootste getijdengeul kennen we als 'de Gantel' en erodeerde het uitgestrekte veenpakket. Vanuit de Gantel werden bovendien kleiige sedimenten afgezet die nog steeds het zuidwestelijke deel van Den Haag domineren (Gantellaag). Vanaf het begin van de jaartelling kwam er een einde aan de invloed van de Gantel en stopte de sedimentatie.

In het eerste millennium vonden geen grote ontwikkelingen plaats; de afwatering van de Gantel verslechterde, waardoor er ten zuidwesten van Den Haag opnieuw veenvorming op gang kwam.

In de late middeleeuwen werd het kustgebied geteisterd door grote stormvloed, waarvan de Sint Elizabethsvloed uit 1421 de bekendste is. Voor Den Haag waren de gevolgen tweeledig.

Allereerst werd de Gantel opnieuw opengemaakt en werden er vooral in het Westland nieuwe sedimenten afgezet (Laag van Poeldijk). Ten tweede werd door de hernieuwde activiteit van de zee een groot deel van de meest westelijke strandwal weggeslagen. Het vrijkomende zand werd door de zee weer op het land teruggebracht, waarna de wind het verder transporteerde. Het gevolg was dat de kustlijn in zuidoostelijke richting verschoof, en het oude landschap door verstuingen met een dikpakket zand overdekt raakte. Dit proces vond plaats over een periode van meerdere eeuwen. De reliëfrijke afdekkende zandlaag wordt Jonge Duinen of Laag van Den Haag genoemd.⁶

⁴ Berendsen 2005.

⁵ In bijlage 1 bevindt zich een tabel waar de archeologische perioden zijn gekoppeld aan de in de tekst genoemde geologische laagpakketten.

⁶ Van Veen en Waasdorp 2000; Vos e.a. 2007.

Afb. 3 Nieuwe geologie van het gebied Broekpolder op basis van het in 2010 uitgevoerde booronderzoek.

- Plangebied
- Getijdengeul diep in oudere afzettingen ingesneden (Gantellaag)
- Gantellaag op Laag van Rijswijk of Laagpakket van Wormer ("Gantel vroeg")
- Gantellaag op Hollandveen op Laagpakket van Wormer
- Gantellaag op Hollandveen op Laag van Voorburg
- Gantellaag op Laag van Voorburg
- Ondiep ingesneden getijdengeul, conform Vos e.a. 2007

Plangebied

Het plangebied ligt in een komgebied ten noorden van een restgeul van de Gantel. Op de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk (afb. 2) staat de geologische ondergrond aangegeven als kleiafzettingen (Laagpakket van Walcheren) op Hollandveen op oudere kleiafzettingen (Laagpakket van Wormer en/of Laag van Rijswijk). In het uiterste noordwestelijke deel van het plangebied, evenwijdig aan de Vliet, ligt eveneens een oude restgeul van het Gantelsysteem. Hier bestaat de ondergrond uit kleiafzettingen van Walcheren op geërodeerde oudere afzettingen. Aan de hand van de resultaten van een inventariserend booronderzoek dat in 2010 is uitgevoerd in de ten zuidoosten van de Molenwei gelegen Hoge Broekpolder⁷ kan de situatie zoals aangegeven op de geologische kaart worden verfijnd. Uit de boringen is gebleken dat de bodemopbouw bestaat uit een laag klei die is afgezet vanuit de getijdengeul van het Gantelsysteem. De top van deze kleilaag is opgenomen in de huidige bouwvoor. Deze klei ligt op een laag veen (Hollandveen). Een deel van deze veenlaag is door erosie voorafgaand aan de afzetting van de klei verdwenen. Onder het veen ligt goed gesorteerd (duin)zand. Dit duinzand is in het gebied dat direct aan de Molenwei grenst, lokaal opgestoven tot een aanzienlijk duin waarop nu geen veen meer ligt. Op de zuidoostelijke flank is wel nog een dun laagje veen op de top van het duin aanwezig (afb. 3: = afb. 4 uit rapport 1037). In het duinzand is op verschillende plaatsen bodemvorming waargenomen. Het gaat hier om restjes ijzer- en humusinspoeling (Bf- of Bh-horizont), de humeuze bovengrond (Ah-horizont) is alleen op de flank van het duin nog aanwezig. Het veen of duinzand is afgedekt door een laag Gantelklei, waarvan de top is opgenomen in de bouwvoor. Het mag worden aangenomen dat het duin zich verder uitstrekt tot in het plangebied Molenwei.

2.2 Archeologie en vroege geschiedenis

2.2.1 Inleiding

Uit het plangebied zijn geen archeologische vindplaatsen bekend en er heeft in het plangebied zelf geen archeologisch onderzoek plaatsgevonden. In de directe omgeving van het plangebied zijn wel onderzoeken uitgevoerd, waaruit blijkt dat sprake is van een landschap dat rijk is aan archeologische sporen en vondsten.

In deze paragraaf worden eerst de archeologische gegevens uit de prehistorie en Romeinse tijd behandeld. Daarna komen de gegevens uit de middeleeuwen en nieuwe tijd aan bod.

2.2.2 Prehistorie en Romeinse tijd

Zoals op de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk staat aangegeven, komen in de ondergrond van het strandvlaktelandschap duintjes voor. Op deze hoger gelegen plekken in het verder natte landschap, kan vanaf het late neolithicum zijn gewoond. De dichtstbijzijnde locaties waar neolithische bewoning op een duin is aangetroffen liggen ter hoogte van de Westvlietweg 28 en de GAVI-kavel aan het Guldenpad (vindplaats 164), op respectievelijk ongeveer 2600 en 2400 meter afstand van het plangebied⁸ en op de strandwal van Ypenburg, op ongeveer 2 km van het plangebied (vindplaats 159). Ook ter hoogte van Park Arentsburg in Voorburg, op ongeveer 800 m van het plangebied, is neolithische bewoning op de strandwal aangetoond.⁹

Aan het einde van het neolithicum, rond 2000 v. Chr., vormt de strandwal van Rijswijk-Voorshoten een grote barrière voor de afvoer van het oppervlaktewater in het achterland. Daardoor

⁷ Rieffe en Stokkel 2010.

⁸ Benjamins 2009, p. 18-19.

⁹ De Jonge 2006 e.a., p.26-29.

begint zich veen te vormen dat uiteindelijk vrijwel alle duintjes afdekt. Het gebied raakt daardoor al aan het begin van de bronstijd, en door de lage ligging misschien al eerder, vrijwel onbewoonbaar. Door inbraken van de Gantel vanaf circa 1000 v. Chr. werd het venige gebied ontwaaterd. Op plaatsen waar het veen verdroogd en/of veraard is kon worden gewoond. Door de lage ligging is de kans dat er in het plangebied bewoning uit de ijzertijd wordt aangetroffen klein. Aan het einde van de ijzertijd, vanaf 250 v. Chr. vinden de grote overstromingen plaats die bewoning onmogelijk maakten.

In de Romeinse tijd bevond zich aan de overzijde van de Vliet de enige burgerlijke Romeinse stad in het westen van het land, Forum Hadriani of MAC (Municipium Aelium Cananefatium).¹⁰ Deze stad is door keizer Hadrianus in of rond 122 na Chr. gesticht en werd voorafgegaan door een inheemse nederzetting uit de 1ste eeuw. De laatste dateerbare vondsten uit de Romeinse periode in de stad dateren rond 270 na Chr. De stad zal rond die tijd grotendeels verlaten zijn.¹¹ Een belangrijk deel van Forum Hadriani ligt onder het landgoed Park Arentsburch (vindplaats 2). Tussen 1827 en 1834 hebben hier al de eerste archeologische opgravingen plaats gehad. Sindsdien hebben vele onderzoeken plaatsgevonden en is er over de opgegraven gedeelten redelijk veel bekend.

Aanleiding voor het stichten van de stad op die plek zal mede gelegen zijn in het Kanaal van Corbulo dat door de Romeinse veldheer Corbulo werd aangelegd om de Rijn en Maas met elkaar te verbinden. Pas aan het einde van de 20e eeuw zijn voor het eerst resten van dit kanaal teruggevonden. In Leidschendam is het kanaal op enkele plekken gelokaliseerd. Het is niet zeker waar het kanaal van Corbulo exact heeft gelopen ten opzichte van de huidige Vliet. Forum Hadriani lag aan het kanaal en had een insteechaven. Het is mogelijk dat de huidige Vliet ter hoogte van Forum Hadriani op dezelfde plaats ligt als het Kanaal van Corbulo, maar dit is geenszins zeker.¹² Bij booronderzoek langs de oostelijke grens van het plangebied, op het terrein van landgoed Vredenoord, is in twee boringen aan de zuidzijde van de Vliet een niet-natuurlijke bodemopbouw aangetroffen. In beide boringen werd een dik pakket 'vuile klei' opgeboord, met een vlekkerige en brokkelige textuur. Mogelijk is dit een restant van een open geul, of gegraven kanaal.¹³

Eind jaren tachtig van de vorige eeuw is bij de kartering een grote vindplaats in de Tedingerbroekpolder aan het licht gekomen.¹⁴ Dit betreft een inheems-Romeinse nederzetting uit de 1ste – 3de eeuw na Christus¹⁵ die later Leidschendam-Leeuwenbergh genoemd zou worden naar het nabij gelegen landgoed Leeuwenbergh (vindplaats 166). De nederzetting was gelegen op de in dit gebied voorkomende kreekrug van de geul die tot het Gantelsysteem behoorde. Een belangrijk deel van de nederzetting is in drie campagnes van 1991 tot 1993 opgegraven voorafgaand aan de aanleg van de golfbaan van de Leidschendamse Golfvereniging Leeuwenbergh.¹⁶ Tijdens de opgravingen is vastgesteld dat de daar aanwezige, ongeveer 60 meter brede kreekrug in de Romeinse tijd over een lengte van misschien wel 1 kilometer bewoond is geweest. De nederzetting bestond uit een aaneengesloten lint van door sloten omgeven kavels en erven. In het gedeelte ten zuidwesten van de golfbaan hebben van 1997 tot 2001 opgravingen plaatsgevonden door de archeologische dienst van de gemeente Rijswijk bij de ontwikkeling van het bedrijventerrein Hoornwijck (vindplaatsen 153, 155, 156, 157). Bij een uitbreiding van het attractiepark Drievliet in 1997 is voorafgaand aan bodemingrepen ook archeologisch onderzoek uitgevoerd.¹⁷ Bij deze onderzoeken zijn geen huisplattegronden aangetroffen, maar wel een erf

¹⁰ Archeologisch Rijksmonument nr. 508083.

¹¹ Benjamins 2009, p. 16.

¹² Benjamins 2009, p. 16.

¹³ Interne onderzoeksgegevens van de afdeling archeologie.

¹⁴ Benjamins 2009, p. 14-15; ARCHIS-waarnemingsnummers 21694-21733.

¹⁵ Haags inventarisnummer 165 en 166 (lijst van Haagse archeologische vindplaatsen).

¹⁶ ARCHIS-Onderzoeksmeldingsnummers 1435 (1993), 1437 (1992); ARCHIS-waarnemingsnummer: 32418.

¹⁷ Archis-onderzoeksmeldingnummer 1710.

met kuilen en verkavelingsgreppels (vindplaats 154). Een interessante vondst was een concentratie Romeinse tegulae en imbrices, die mogelijk tot een gebouw met pannendak hebben behoord, maar secundair gebruikt leken te zijn als verharding van een looppad. De opgravingen zijn nog niet gepubliceerd. De verwachting was dat de nederzetting zich nog verder naar het noorden en zuiden toe uitstrekte.¹⁸ Dit is bevestigd bij recent onderzoek dat vanaf 2014 door de afdeling Archeologie is gedaan op meerdere percelen in het toekomstige tracé van de Rotterdamsebaan, aansluitend aan de vindplaats Leeuwenbergh en ten zuidoosten van het plangebied. Hierbij zijn resten uit de Romeinse tijd en de late middeleeuwen aangetroffen. De percelen die in 2014 zijn onderzocht leverden resten op van Romeinse bewoning (1ste - 3de eeuw) in de vorm van drie door greppels omgeven erfjes met huisplattegronden, sporen van bijgebouwen, waterputten, omheiningen en in verschillende fasen gegraven verkavelingsgreppels. Een klein vierkant omsloten terrein met een aantal diepe kuilen langs een beschoeide sloot kan mogelijk worden geïnterpreteerd als een cultusplaats. Bijzondere vondst was een begraven beker met 107 zilveren munten, zes zilveren armbanden, restanten van een kralenketting en een verzilverde fibula.¹⁹ Bij het onderzoek in 2015 werden in twee perceelgreppels ten zuidwesten van golfbaan Leeuwenbergh meer dan 300 complete Romeinse dakpannen aangetroffen. De greppels omsloten een erf met honderden vondsten, waaronder een bronzen ketel.²⁰

De nederzetting en de bijbehorende verkavelingsstructuur laten zich goed vergelijken met in de omgeving bekende en gedocumenteerde inheems-Romeinse vindplaatsen, zoals Rijswijk-De Bult, Woudse Polder en Harnaschpolder. Het getijdengeulstelsel van de Gantel en de bijbehorende kwelderwallen lijken in de Romeinse tijd vrijwel volledig bewoond en verkaveld te zijn geweest. Niet duidelijk is wanneer de bewoning in de nederzetting beëindigd wordt. In de tweede helft van de 3de eeuw ontvolkte de hele regio grotendeels, als gevolg van oorlogsdreiging van Frankische stammen en het gegeven dat bewoning door vernatting van het gebied minder aantrekkelijk, zo niet onmogelijk werd. Door de intensieve landbouw en ontginningen was het gebied zodanig ontwaterd dat het maaiveld was gedaald en opnieuw een periode van vernatting en veengroei inzette waar alleen de hoge strandwallen van gespaard bleven.²¹

2.2.3 Middeleeuwen en nieuwe tijd

Algemeen

Uit de periode direct na de Romeinse tijd zijn voor het plangebied en omgeving geen gegevens beschikbaar. Er zijn geen meldingen van vondsten of waarnemingen uit de vroege middeleeuwen. Het gebied lijkt tussen de 3de en 11de eeuw verlaten. Het wordt in vroege historische bronnen omschreven als wildernis.²² In de omgeving van het plangebied zijn wel enkele meldingen uit de vroege middeleeuwen bekend. Forum Hadriani kende naar alle waarschijnlijkheid bewoning in de vroege middeleeuwen. In de rapportage van een veldkartering door Hagers wordt melding gemaakt van vroegmiddeleeuwse vondsten op de westelijke flank van de strandwal van Voorburg en bij de verschillende opgravingen in Forum Hadriani.²³

De eerste bekende sporen van menselijk handelen in de omgeving van het plangebied na de Romeinse tijd dateren uit de late middeleeuwen (11de tot de 13de eeuw) wanneer de bewoning in de hele regio sterk toeneemt.²⁴ Dit is ook de periode waarin aan de kust grote verstuingen

¹⁸ Benjamins 2009, p. 15.

¹⁹ Stokkel 2014.

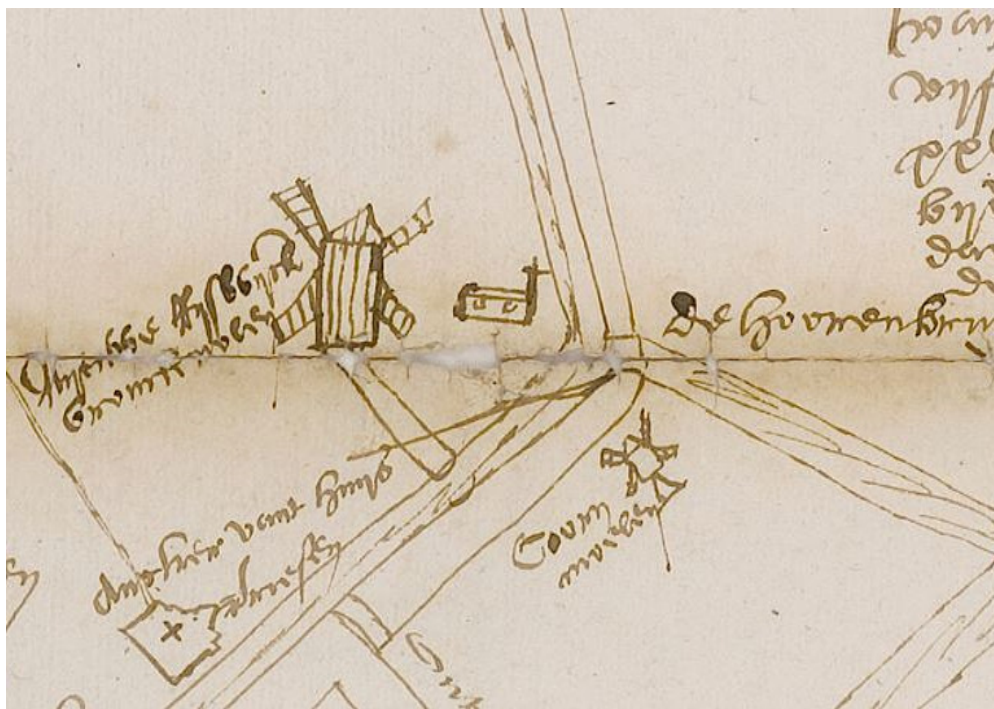
²⁰ Stokkel 2015.

²¹ Van Ginkel en De Hingh 2013, p. 106.

²² Benjamins 2009, p. 18, 20.

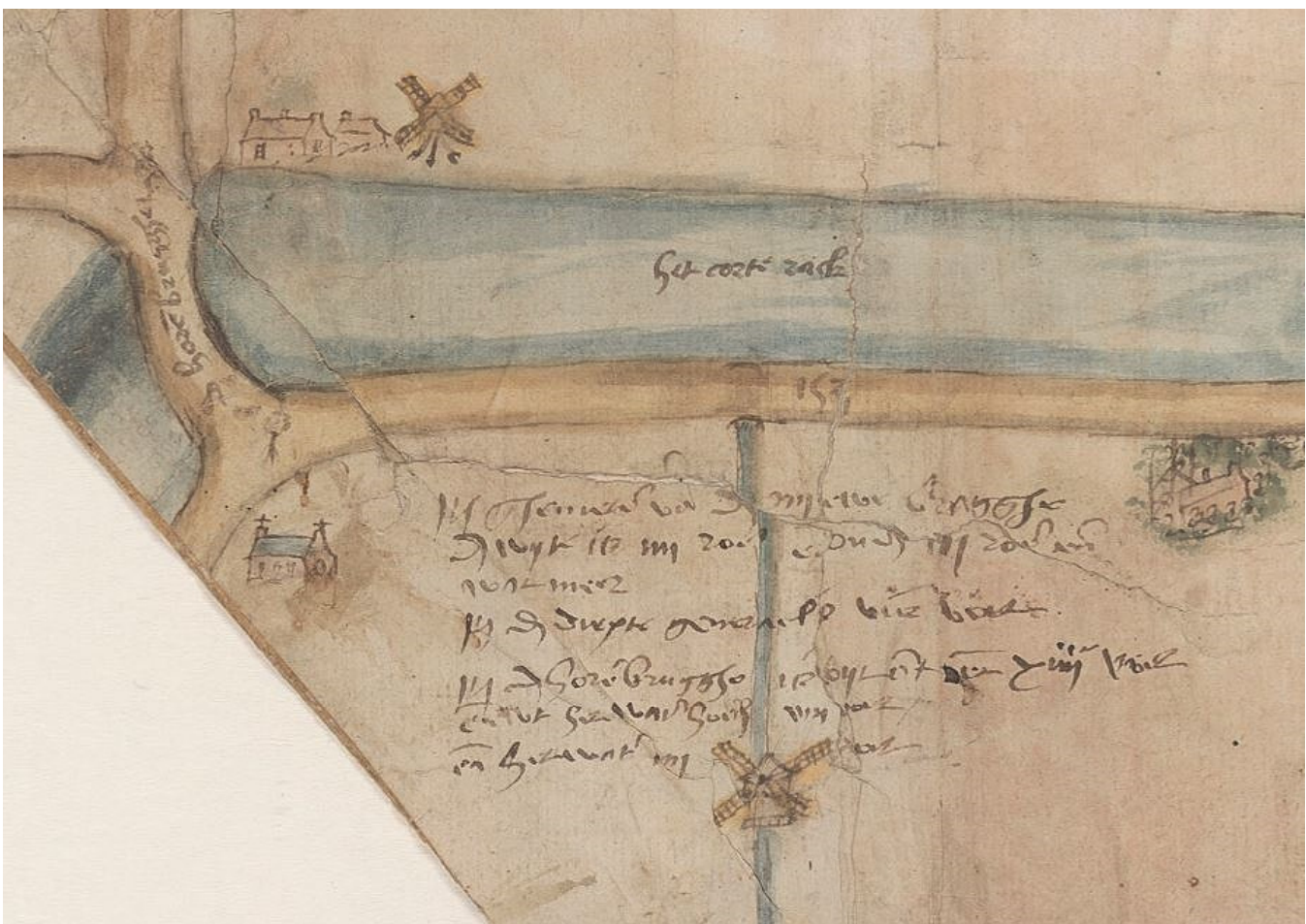
²³ Benjamins 2009, p. 20.

²⁴ Benjamins 2009, p. 21.

Afb. 4 Uitsnede uit een kaart van onbekende maker uit 1550 van de vaart van Delft met de Hoornbrug in Rijswijk, Leidschendam en Den Haag. Archief Delft, 1ste afdeling nummer 859.

Afb. 5 Kaart uit circa 1550 van landen langs de Vliet in 5 delen van Coenraet Oelensz. Deel 2 De Vliet van Rijswijk tot de overtoom in Leidschendam. Archief Delft, 1ste afdeling, nummer 916.

optreden en de Laag van Den Haag (Jonge Duinen) wordt afgezet. De combinatie van beide is waarschijnlijk mede aanleiding geweest de veengebieden grootschalig en structureel te ontginnen. Het plangebied maakt deel uit van de Hoge of Nieuwe Broekpolder. De middeleeuwse ontginning in de polder blijkt gebaseerd te zijn op de Romeinse verkaveling. De oriëntatie komt overeen en in enkele gevallen ligt de middeleeuwse ontginningsloot op de plek van een Romeinse verkavelingsgreppel.²⁵

De Molensloot lag oorspronkelijk in het midden van de polder en vormde de hoofdwatering. De sloot is al afgebeeld op kaarten uit het midden van de 16de eeuw, zoals de kaart van Coenraet uit 1550. Aan de Molensloot lag de Zustermolen die alleen uit historische bronnen bekend is. Zij is afgebeeld op de kaarten van Coenraet (afb. 4), een kaart van het gebied rond de Hoornbrug van onbekende maker uit 1550 (afb. 5) en de kaart van Delfland van Floris Balthasars uit 1611, maar niet (meer) op de kaart van Kruikius uit 1712. De molen verzorgde de bemaling voordat de Nieuwe Broekmolen, die wel op de kaart van Kruikius staat en verder naar het zuidoosten langs de Molenvliet lag, in gebruik werd genomen. Omdat de positie van de molen op de historische kaarten niet op een exacte schaal is weergegeven, is op basis van de kaarten niet vast te stellen waar de molen precies heeft gelegen.

Het recente archeologische onderzoek op de percelen ten zuidoosten van het plangebied in het tracé van de Rotterdamsebaan heeft ook veel laatmiddeleeuwse sporen en vondsten opgeleverd, zoals grondsporen van drie, met een omgrachting versterkte boerderijen. In de grachten werd zeer veel materiaal aangetroffen, waaronder een zegelstempel en een zilveren ring met opschrift.²⁶

Aan de Vliet ligt een reeks buitenplaatsen. De vroegste vermeldingen daarvan in historische bronnen dateren uit de 17de en 18de eeuw. Het huidige plangebied Molenwei grenst aan de oostzijde aan het landgoed Vredenoord en is daarvan gescheiden door een sloot. Dit landgoed is ontstaan uit een pachtboerderij die mogelijk al middeleeuwse wortels heeft gehad en in de 18de eeuw steeds verder uitgroeide tot een volwaardige lustplaats met herenhuis, bijgebouwen en een rijke geometrische tuinaanleg.²⁷ Het buiten is ook bekend onder de namen Buytenburgh, Alphensrust, Oversteen en Hoflust.

2.3 Recente gebruiksgeschiedenis

Inleiding

In deze paragraaf wordt de recente geschiedenis van het plangebied beschreven. Met recent worden de ontwikkelingen tussen ongeveer 1800 en nu aangeduid. Deze ontwikkelingen worden door de gemeente Den Haag niet beschouwd als archeologisch onderzoeks- of behoudenswaardig. Zij kunnen echter wel betekenen dat verstoringen van relevante archeologische resten zijn opgetreden. Daarom worden zij hier beschreven aan de hand van historisch kaartmateriaal en het historisch onderzoek naar de buitenplaats Vredenburg.²⁸ De kadastrale minuten die zijn gemaakt in de periode tussen 1811-1832 en topografische kaarten bieden een gedetailleerd inzicht in de bebouwing in het deelgebied in deze periode.²⁹

Tussen 1801 en 1817 is de tuin op het perceel achter het landhuis Vredenoord opnieuw aangelegd, waarbij het geometrische tuinontwerp volgens de heersende mode plaatsmaakte voor een landschappelijke tuinaanleg. De aanleg van de tuin valt toe te schrijven aan de bekende

²⁵ Stokkel 2015.

²⁶ Stokkel 2016.

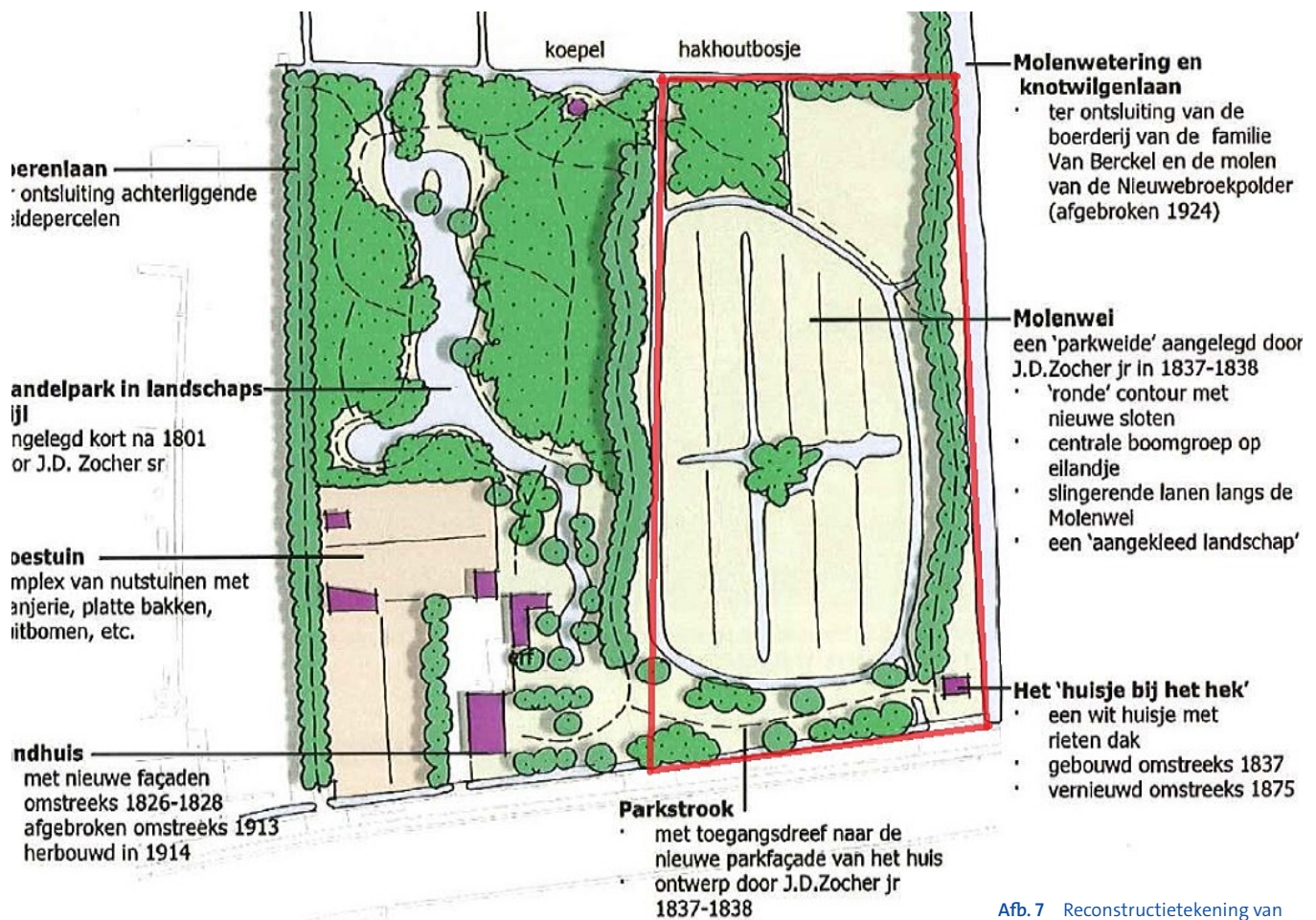
²⁷ Van Immerseel 2005, p. 7.

²⁸ Van Immerseel 2005.

²⁹ Geraadpleegd via www.topotijdreis.nl.

Afb. 6 Uitsnede uit het kadastraal Minuut Plan Rijswijk, sectie E uit 1819.

Afb. 7 Reconstructietekening van Vredenoord en de Molenwei omstreeks 1850. Stichting PHB Heerde.

Afb. 8 Oprijlaan naar Vredenoord circa 1900. Beeldbank Rijswijk, fotonummer 3670.

landschapsarchitect J.D. Zocher sr. De meest in het oog springende verandering is de aanleg van een centrale, langwerpige vijverpartij. Op het kadastraal Minuut Plan uit 1819 (afb. 6) is de nieuwe situatie aangegeven. Tussen 1826 en 1828 werden er opnieuw enkele aanpassingen aan de tuininrichting uitgevoerd. Omdat Zocher sr in 1817 was overleden, werd hiervoor zijn zoon J.D. Zocher jr gecontracteerd die het werk in de geest van zijn vader voortzette.

De Molenwei was in 1826 toegekomen aan de toenmalige eigenaar van Vredenoord, Hendrik van Berckel, uit de erfenis van zijn vader.³⁰ Tussen 1836 en 1839 werden, naar ontwerp van Zocher, werkzaamheden uitgevoerd die de Molenwei betrokken bij de al bestaande parkinrichting van Vredenoord. Afbeelding 7 geeft het resultaat van deze werkzaamheden weer. De entree van Vredenoord werd verplaatst naar de noordwestelijke hoek van de Molenwei en bij de nieuwe entree werd een portierswoning gebouwd. Vanaf de ingang werd een nieuwe oprijlaan aangelegd naar het landhuis (afb. 8) en een slingerlaan langs de Molensloot naar de landerijen en een boerderij die al generaties lang in bezit was van de familie Van Berckel. De grenssloot aan de zuidwestzijde van het landhuis werd doorgetrokken tot aan de Molensloot. Ook de rechtlijnige perceelstructuur van de Molenwei wordt gewijzigd waardoor in het centrale deel een min of meer ovaalvormig en door sloten omgeven weiland ontstond. Het weiland werd in vieren gedeeld door kruislings gegraven sloten met in het centrale midden een eilandje met een boompartij. Om de hele Molenwei was door Zocher een bebost wandelpad aangelegd, dat aansloot op het slingerpad in de tuin achter het landhuis.

Een halve eeuw later werd voor de verbreding van de Vliet (1887-1894) een strook grond van enkele meters breed langs de vlietzijde van Vredenoord onteigend. Tussen de Vlietweg en Vredenoord werd tegelijkertijd een sloot gegraven, die omstreeks 1970 weer is gedempt. Vermoedelijk is omstreeks die tijd de portierswoning afgebroken en vervangen door het huidige herenhuis. In 1933 wisselde Vredenoord opnieuw van eigenaar, waarbij de Molenwei – bestaande uit ‘percelen grond met boomgaard en water’ - apart werd verkocht. In 1970 kocht de eigenaar van de Molenwei ook het landhuis, waardoor de twee weer verenigd werden. In de tussenliggende periode was de oorspronkelijke aanleg door achterstallig onderhoud sterk veranderd. Op de topografische kaarten zijn deze veranderingen zichtbaar te volgen (afb. 9, 10 en 11). Kort na 1950

³⁰ Van Immerseel 2005, p. 23.

Afb. 9 Uitsnede uit de topografische kaart van Rijswijk uit 1933.

Afb. 10 Uitsnede uit de topografische kaart van Rijswijk uit 1958.

Afb. 11 Uitsnede uit de topografische kaart van Rijswijk uit 1964.

Afb. 12 Uitsnede uit de ontwerp-
kening voor het Molenvlietpark, ter
hoogte van de Molenwei.
Gemeente Den Haag.

werden meerdere kleine gebouwtjes in de wei geplaatst. Dwars over de Molenwei werd een breed verhard pad aangelegd, dat op de topografische kaart van 1958 in onbruik lijkt te zijn geraakt. In 1964 is het huidige tennispark aangelegd. De Molenwei viel tot 2002 binnen de gemeente Rijswijk.

2.4 De huidige en toekomstige situatie

In de bestaande inrichting van de Molenwei zijn nog deels elementen van de aanleg van Zocher jr aanwezig. Dat geldt voor het westelijke deel van de ovale, door sloten omgeven weideterrein, waarvan één deel nu begroeid is met bos. Dat geldt ook voor de slingerlaan langs de Molensloot, de met bosschages begroeide zuidoostzijde van de Molenwei en de villa in de noordwestelijke hoek (buiten het plangebied). Het oostelijke deel van het oorspronkelijke ovale weiland is niet meer aanwezig. Hier ligt een tennispark met clubhuis en bijgebouwen. Het ligt in de bedoeling dat dit tennispark in de toekomst plaats zal maken voor de aanleg van woningen in een parkachtige omgeving, het zogenoemde 'Nieuwe Vredenoord'.

In het kader van de aanleg van de Rotterdamsebaan zal tussen het tracé van de Rotterdamsebaan en de Vlietzone het Molenvlietpark worden aangelegd. Het park bevat grote waterpartijen die ook dienst doen als waterberging en een boezemaansluiting moeten krijgen op de Vliet. In het parkontwerp is daarom het graven van een nieuwe, 10 meter brede watergang evenwijdig aan de bestaande Molensloot voorzien (afb. 12). De waterloop doorsnijdt bestaande sloten uit het ontwerp van Zocher jr en eindigt aan de Vlietzijde in een druppelvormige 'vijver' met een duikerverbinding naar de Vliet. Tussen het Molenslootpad en de Molenwei wordt een brug aangelegd.

2.5 De gespecificeerde archeologische verwachting

Neolithicum

In deze periode ligt het plangebied in een strandvlaktelandschap waar lokaal kleine zandkoppen of duinen voorkomen. Op de hoger gelegen delen in het landschap kan zijn gewoond. Op het terrein direct ten zuidoosten van de Molenwei is in de ondergrond een zandkop aangetoond waarop in het late neolithicum gewoond kan zijn. De begrenzing ervan is niet vastgesteld, mogelijk loopt de zandkop door tot in het plangebied. Waar afgedekt met veen kan vondstmateriaal nog goed geconserveerd zijn.

Bronstijd en ijzertijd

Vanaf het einde van het neolithicum treedt er door stagnering van de afvoer van oppervlaktewater een vernatting van het landschap op waardoor het gebied vrijwel onbewoonbaar werd. Daarom heeft het plangebied geen verwachting op vondsten en sporen uit deze periode. Vanaf 1000 v. Chr. zorgen de inbraken van het Gantelsysteem voor ontwatering.

Op plaatsen waar het veen verdroogd en/of veraard is kon worden gewoond. Door de lage ligging is de kans dat er in het plangebied bewoning uit de ijzertijd wordt aangetroffen echter klein. Aan het einde van de ijzertijd, vanaf 250 v. Chr. vinden de grote overstromingen plaats die bewoning onmogelijk maakten.

Romeinse tijd en vroege middeleeuwen

Het plangebied ligt in een strandvlakte die werd doorsneden door een geulensysteem van de Gantel. Dit krekensysteem, dat onderhevig was aan getijden, heeft het gebied vrijwel volledig bedekt met klei-afzettingen. Nadat de geulen verlandden bleven deze als inversieruggen in het landschap achter. Deze hoger gelegen delen in het verder drassige landschap boden mogelijkheden voor bewoning in de Romeinse tijd.

Bewoningsniveaus uit deze perioden bevinden zich onder de bouwvoor vrijwel direct aan het maaiveld. In het plangebied bestaat ook een verwachting voor het aantreffen van het Kanaal van Corbulo, dat hier waarschijnlijk ongeveer ter hoogte van de Vliet heeft gelegen. De conservering en gaafheid van de sporen is naar verwachting redelijk, voor zover op basis van het op het naastgelegen terrein uitgevoerde onderzoek is vast te stellen. Omdat het maaiveld sinds de Romeinse tijd niet is gewijzigd, kan de staat van conservering van archeologisch relevante lagen en sporen die zijn opgenomen in de bouwvoor slechter zijn. Door de 19de-eeuwse tuinaanleg in het plangebied kunnen archeologische niveaus deels zijn aangetast of verdwenen.

Het plangebied heeft geen verwachting voor de vroegmiddeleeuwse periode. Doordat het landschap in deze tijd vernatte, werd het gebied onaantrekkelijk voor bewoning.

Late middeleeuwen en nieuwe tijd

Langs de Vliet liggen boerderijen die veelal uitgroeiden tot landgoederen. Hoewel de Molenwei niet bebouwd is geweest en pas in 1826 onderdeel wordt van het landgoed Vredenoord, kunnen er wel off-site sporen van middeleeuws landgebruik aanwezig zijn zoals sloten, greppels en grensafscheidingen. Aangenomen mag worden dat veel van de Romeinse en middeleeuwse sloten die op het terrein ten zuidoosten van het plangebied zijn opgegraven, tot in het plangebied doorlopen.

Op of langs de Molensloot, heeft in de 16de eeuw de Zustermolen gelegen. Ondergrondse resten daarvan kunnen nog aanwezig zijn, maar het is niet met zekerheid vast te stellen waar de molen heeft gelegen. Gezien de afstand tot de Molensloot kunnen eventuele resten van de molenbuitop in het geplande tracé van de boezem verwacht worden.

Van de 19de-eeuwse tuinaanleg resten nog bestaande sloten in het plangebied en kunnen nog resten aanwezig zijn van verharde en waarschijnlijk met puin gefundeerde paden. Door de tuinaanleg kunnen archeologische sporen zijn aangetast of verdwenen.

Tabel overzicht van de gespecificeerde archeologische verwachting.

periode	geologie landschap	complextypen	opmerking	trefkans
NEO	Strandvlakte met krekens en lokale zandkoppen/duinen	resten jacht, visvangst beweiding, ritueel/cultus	Aanname: tijdelijk verblijf, geen bewoning	laag
IJZV/IJZM	Strandvlakte, veen	Huizen/paalkuilen, greppels, sloten, water-/afvalkuilen, akkers	Bewoning op verdroogd/veraard veen mogelijk	laag
ROM	Strandvlakte met verlande krekens en kwelderwallen; klei	huizen/paalkuilen, waterputten, akkers, greppels/verkeering, graven/cultusplaatsenKanaal van Corbulo		hoog
LME	Landgoederen-zone	Off site sporen: greppels, afscheidingen, afvalkuilen.	Geen aanwijzingen voor bewoning in het plangebied; Zuster molen aan de Molensloot	hoog
NT	Deels in cultuur gebracht	Parkaanleg, sloten, paden		hoog

4 Conclusie en advies

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat het plangebied Molenwei in een strandvlakte ligt waar de bodem bestaat uit klei (Gantelafzettingen) op veen, op strandzand. In het plangebied kan mogelijk in het neolithicum bewoning mogelijk zijn geweest. Waar afgedekt door veen, kunnen dergelijke sporen goed geconserveerd zijn.

Gedurende de bronstijd was het gebied te nat voor bewoning. In de ijzertijd ontwaterde het gebied weer door de invloed van het Gantelsysteem. Bewoning was alleen mogelijk op hoger gelegen plaatsen waar het veen droog genoeg was, tot nieuwe inbraken van de Gantel in de late ijzertijd voor nieuwe overstromingen zorgde. In de Romeinse periode was bewoning mogelijk op de kleiafzettingen van het Gantelsysteem. Het in de Romeinse tijd gegraven Kanaal van Corbulo loopt mogelijk in de buurt van de Vliet en kan in het plangebied worden aangetroffen. Archeologische resten in de klei kunnen redelijk goed geconserveerd zijn, in de bouwvoor kunnen ze door de inwerking van zuurstof recente bodemactiviteiten matig tot slecht geconserveerd zijn.

In de vroege middeleeuwen was het gebied vanwege toenemende vernatting niet geschikt voor bewoning. Vanaf de late middeleeuwen ligt het plangebied in de landgoederenzone. Langs de Molensloot kunnen resten van de 16de-eeuwse molenbiotoop van de Zustermolen in de bodem aanwezig zijn. De Molenwei blijft tot in de moderne tijd onbebouwd, maar heeft wel een verwachting voor off-site sporen. Door de parkaanleg in de 19de eeuw kunnen eventueel aanwezige archeologische waarden deels zijn aangetast of verdwenen.

Omdat bij de werkzaamheden voor het graven van het boezemwater de mogelijk in het plangebied aanwezige archeologische waarden kunnen worden verstoord, is archeologisch onderzoek noodzakelijk. Vanwege deze archeologische verwachting wordt geadviseerd een proefsleuvenonderzoek in het tracé van het aan te leggen boezemwater uit te voeren om de mogelijk in het plangebied aanwezige vindplaatsen te localiseren en te waarderen.

Alleen door middel van proefsleuven kunnen off-site sporen zoals greppelsystemen, de aanwezigheid van de molenbiotoop en het kanaal van Corbulo worden vastgesteld. Wanneer er bij het proefsleuvenonderzoek behoudenswaardige archeologische vindplaatsen worden aangetroffen en planaanpassing is geen optie, dan moet het proefsleuvenonderzoek gevolgd worden door een definitief onderzoek (opgraving), om de vindplaats te documenteren en ex situ veilig te stellen

Literatuur

- Alkemade, M.M.M., 2011, *Toelichting op de Archeologische Waarden- en Verwachtingenkaart Den Haag (AWVK)*. (Haagse Archeologische Rapportage 1106). Den Haag.
- Benjamins, M., 2009, *Plangebied Vlietzone, Gemeente Den Haag. Bureauonderzoek archeologische waarden*. (Haagse Archeologische Rapportage 0911). Den Haag.
- Berendsen, H.J.A., 2005, *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. (Fysische geografie van Nederland). Assen.
- Ginkel, E. van en A. de Hingh, 2013, *Archeologie achter de duinen. Het rijke verleden van Den Haag*. Utrecht.
- Immerseel, R.H.M. van, 2005, *Historisch onderzoek buitenplaats Vredenoord*. (Rapport Stichting tot behoud van particuliere historische buitenplaatsen). Heerde.
- Jonge, W. de, J. Bazelmans en D. de Jager (red.), 2006, *Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument*. Utrecht.
- Rieffe, E.C., en P.J.A. Stokkel, 2010, *Rotterdamsebaan, Gemeente Den Haag. Inventariserend Veldonderzoek (boringen en proefsleuven) in het kader van de aanvulling op de MER-procedure*. (Rapport 1037). Den Haag.
- Stokkel, P., 2015, 'Den Haag-Rotterdamsebaan' in: *Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2014*, p. 8-9.
- Stokkel, P., 2016, 'Den Haag-Rotterdamsebaan' in: *Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2016*, p. 13-16.
- Vos, P.C., E.C. Rieffe, en E.E.B. Bulten, 2007, *Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk*. Den Haag.

Historische kaarten

- Kaart uit 1550 van de vaart van Delft met de Hoornbrug in Rijswijk.
- Kaart uit circa 1550 van landen langs de Vliet in 5 delen van Coenraet Oelensz. Deel 2 De Vliet van Rijswijk tot de overtoom in Leidschendam.
- Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland uit 1611 door Floris Balthasars.
- Kadastraal Minuut Plan Rijswijk, sectie E uit 1819.
- Topografische kaart, 1933, 1958, 1964.

Verantwoording afbeeldingen

- Afb. 1 Plangebied, onderzoeksgebied en situering in Den Haag. *Gemeente Den Haag*.
- Afb. 2 Uitsnede uit de Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk met plangebied en in de tekst genoemde vindplaats. *Gemeente Den Haag*.
- Afb. 3 Nieuwe geologie van het gebied Broekpolder op basis van het in 2010 uitgevoerde booronderzoek.
- Afb. 4 Uitsnede uit een kaart van onbekende maker uit 1550 van de vaart van Delft met de Hoornbrug in Rijswijk, Leidschendam en Den Haag. Archief Delft, 1ste afdeling nummer 859.
- Afb. 5 Kaart uit circa 1550 van landen langs de Vliet in 5 delen van Coenraet Oelensz. Deel 2 De Vliet van Rijswijk tot de overtoom in Leidschendam. Archief Delft, 1ste afdeling, nummer 916.
- Afb. 6 Uitsnede uit het kadastraal Minuut Plan Rijswijk, sectie E uit 1819.
- Afb. 7 Reconstructietekening van Vredenoord en de Molenwei omstreeks 1850. Stichting PHB Heerde.
- Afb. 8 Oprijlaan naar Vredenoord circa 1900. Beeldbank Rijswijk, fotonummer 3670.

Afb. 9 Uitsnede uit de topografische kaart van Rijswijk uit 1933.

Afb. 10 Uitsnede uit de topografische kaart van Rijswijk uit 1958.

Afb. 11 Uitsnede uit de topografische kaart van Rijswijk uit 1964.

Afb. 12 Uitsnede uit de ontwerptekening voor het Molenvlietpark, ter hoogte van de Molenwei.
Gemeente Den Haag.

Bijlage 1: Tabel perioden en laagindeling

Archeologische perioden	Jaren v/n Chr.	Laageenheden	
		Duin- en strandzanden	Mariene getijdenafzettingen
Moderne tijd	2000	A	
Middeleeuwen	1500		
	1000		E
Romeinse tijd	500	B	
IJzertijd	0		F/G
	500		
Bronstijd	1000		
	1500	D	
	2000		
Neolithicum	2500		J/K
	3000		
	3500	C	
	4000		
Mesolithicum	4500		
	5000		
	6000		
Laat-Paleolithicum	7000		
	8000		
	9500		
	11750		

- A: Laag van Den Haag (voorheen Jonge Duinen)
- B: Laag van Voorburg (voorheen Oude Duinen)
- C: Laag van Ypenburg (voorheen Oude duinen)
- D: Laag van Rijswijk (voorheen Strandzanden)
- E: Laag van Poeldijk (voorheen Duinkerke II /III Afzettingen)
- F: Gantel Laag, kleiige afzettingen (voorheen Duinkerke I Afzettingen)
- G: Gantel Laag, zandige afzettingen (voorheen Duinkerke I Afzettingen)
- J: Laagpakket van Wormer, kleiige afzettingen (voorheen Afzettingen van Calais)
- K: Laagpakket van Wormer, zandige afzettingen (voorheen Afzettingen van Calais)

